

Ocene in poročila

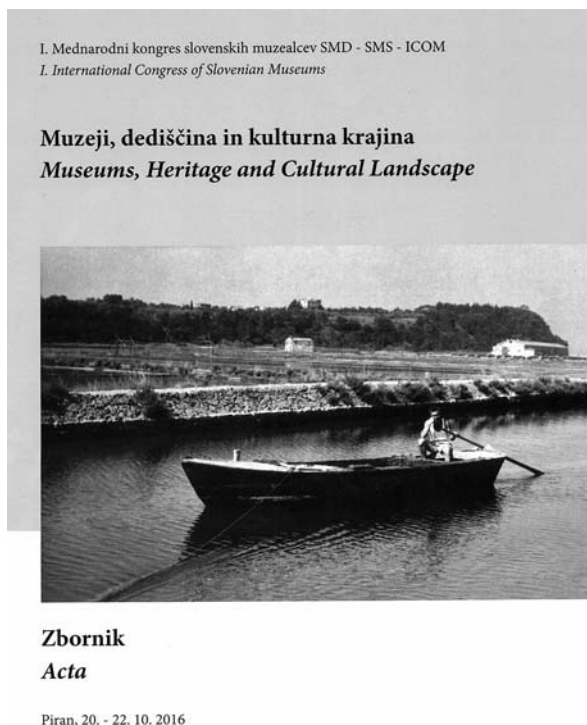
I. Mednarodni kongres slovenskih muzealcev, Muzeji, dediščina in kulturna krajina, Acta: I. International Congress of Slovenian Museums, Museums, Heritage and Cultural Landscape (odg. ur. Nadja Terčon in Verena Vidrih Perko). Piran: Slovensko muzejsko društvo, Skupnost muzejev Slovenije, International Council of Museums National Committee of Slovenia, 2017, 470 str.

V Piranu je oktobra 2016 potekal mednarodni kongres slovenskih muzealcev z osnovno temo o vlogi muzejev pri varovanju nepremične dediščine in kulturne krajine, kar je bil leta 2016 tudi osrednji predmet mednarodne muzejske obravnave. Prvi mednarodni kongres slovenskih muzealcev so organizirale vse tri krovne slovenske muzejske organizacije, ki so tudi izdale in založile zbornik z večino prispevkov na

kongresu sodelujočih avtorjev: Slovensko muzejsko društvo, Skupnost muzejev Slovenije in Mednarodni odbor za muzeje pri Unescu – ICOM Slovenija.

Po uvodnih besedah predsednikov slovenskih muzejskih organizacij in obeh odgovornih urednic je zbornik razdeljen na štiri velike sklope: Muzeji in kulturna krajina (str. 25–130), Nesnovna dediščina in kulturna krajina (str. 131–234), Interpretacija dediščine in kulturne krajine (str. 235–326) ter Plakatne predstavitve (str. 317–470).

V prvem sklopu večina avtorjev poudarja, da je najpomembnejša naloga muzejev predvsem interpretacija dediščine, ki je temelj povezave in komuniciranja med muzejem in njegovimi obiskovalci kot ciljno javnostjo. Pri tem povzročata slovenskim muzealcem veliko težavo pomanjkljiva zakonodaja in pomanjkljiva standardizacija muzejske stroke. Jelka Pirkovič v svojem prispevku (*Koncept kulturne krajine in vloga muzejev pri njenem varstvu*) najprej poda definicijo kulturne krajine in primerja njen koncept s konceptom krajev spomina, ki so obenem tudi kulturna krajina ter lahko predstavljajo stično točko med varstvom kulturne krajine in muzeji. Avtorica zlasti poudari pomembno vlogo muzejev pri varovanju kulturnih krajin. Za njo Dimitrij Mlekuž (*Zapletene krajine so demokratične krajine*) kot temelj koncepta »kulturna krajina« postavlja krajino kot proces medsebojnega vplivanja med naravo in kulturo ter opozarja na nenehno spreminjanje kulturne krajine, ki je zato ni mogoče ohraniti kot rezervat. Etbin Tavčar (*Dediščinska krajina med človekom in naravo*) na primeru Kulturne krajine Sečoveljskih solin, še posebej njene južne polovice, imenovane Fontanigge, kot najučinkovitejše sredstvo za varstvo kulturne krajine izpostavi zagotavljanje tiste rabe, zaradi katere je bila ustvarjena, kar je mogoče le v povezavi z okoliškim prostorom in razvojem turizma. Njegova razmišljanja dopolnjuje Franco Juri, ki v svojem prispevku (*Muzejske dobre prakse kot spodbujevalec turizma in družbene kohezije*) poudari vlogo muzejev pri rasti družbene zavesti o pomenu tako materialne kot nesnovne dediščine ter predstavi nekaj primerov muzejev dobre prakse. Tudi Luca Caburlotto (*Economia e conoscenza. Stato e mercato: musei, patrimonio e paesaggi culturali tra sviluppo e sfruttamento*) opozori na potrebno ozaveščenost državljanov o pomenu dediščine ter poudari, da muzejev ni mogoče vrednotiti po ekonomski učinkovitosti, saj sodijo med sredstva izobraževanja, družbenega povezovanja in rasti celotne civilizirane skupnosti. Prav tako Helena

Zbornik

Acta

Piran, 20. - 22. 10. 2016

ICOM International Council of Museums

SKUPNOST MUZEJEV SLOVENIJE

SMD SLOVENSKO MUZEJSKO DRUŠTVO

Hauptman (*Muzej v vsako vas. Varstvo kulturne dediščine na lokalni ravni*) vidi najpomembnejšo nalogo muzejev v skrbi za osveščenost družbe o pomenu kulturne dediščine in meni, da so temelj uspešnega varovanja kulturne dediščine prav lokalni muzeji, najustreznejša oblika dediščinskih ustanov pa ekomuzeji, ker nastajajo na podlagi potreb in interesov lokalnega prebivalstva.

Borut Rovšnik (*O strokovnih ne/kompetencah in ne/profesionalnosti v družbeno odgovornih dediščinskih ustanovah v Sloveniji*) izpostavi nujnost izboljšanja komunikacije vseh zaposlenih v muzejih tako z obiskovalci muzeja kot z lokalno skupnostjo in izpostavi potrebo po vseživljenjskem izobraževanju vseh kadrov v muzejih, motivaciji obiskovalcev ter družbeni odgovornosti muzejev do skupnosti. Staša Tome (*Muzeji naj ne postanejo zabavišni parki! Pomen načrtovanja za uspešno interpretacijo*) svari pred preveč populističnimi predstavami muzejskega dela, ki se mu muzeji lahko izognejo le z natančno načrtovanim izvedbenim vidikom muzejske interpretacije, nato pa v prilogi predstavi model načrtovanja muzejske interpretacije na primeru ene od razstav v Prirodoslovnem muzeju. Z vprašanji definicije pojma nacionalne kulturne dediščine se ukvarja Mateja Kos (*Problemi interpretacije nacionalne dediščine*), ki pri tem poudari, da je najpomembnejša naloga nacionalnih muzejev sodobna interpretacija dediščine s posredovanjem njenih vrednot. Majda Pungerčar in Judita Podgornik Zaletelj, prva iz Dolenjskega muzeja Novo mesto, druga iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije o. e. Novo mesto, pa opišeta 30-letna neuspešna prizadevanja muzealcev in konservatorjev, da bi predstavili železarno na Dvoru pri Žužemberku v avtentičnem okolju (*Ureditev in predstavitev območja in izdelkov železarne na Dvoru*). Prvi sklop prispevkov zaključijo razmišljanja Verene Vidrih Perko (*Muzealec – gladiator sodobnega biznisa*), ki vidi rešitev pred odmikom slovenskega muzejstva od njegove osnovne izobraževalne naloge v porabništvo in doseganje vsečnosti v javnosti predvsem v večji profesionalizaciji muzejskih poklicev. Kot oporo pri uveljavljanju družbenega poslanstva muzejev avtorica opozori tudi na Unescova Priporočila iz leta 2015.

Drugi del zbornika odpre Darko Babić, ki v prispevku (*O interpretaciji nesnovne baštine i eko-muzeologiji, vključivosti i održivosti – ili što nas povijest / prošlost može poučiti*) pojasni, da interpretacija dediščine, predvsem v povezavi z varovanjem naravne dediščine, nikakor ni novost, saj so bili njeni temelji natančno opredeljeni že sredi petdesetih let preteklega stoletja in so znova vzniknili sredi sedemdesetih let s pojavom ekomuzejev. Nekatere spremembe vrednotenja dediščine in odgovornosti zanjo, do katerih je prišlo v zadnjih dveh desetletjih, pa seveda zahtevajo tudi določeno spremembo njene interpretacije. Njegovim izvajanjem sledijo v tem sklopu predvsem praktični prikazi in možnosti varovanja ter interpre-

tacije nesnovne dediščine. Tako Adela Pukl in Anja Jerin (*Izzivi in problemi pri »registriranju« nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji*) poročata o reševanju težav v Slovenskem etnografskem muzeju kot koordinatorju varstva nesnovne kulturne dediščine pri pripravi predlogov za vpis enot te dediščine v nacionalni Register nesnovne kulturne dediščine. Ralf Čeplak Mencin in Mojca Račič (*Begunci so tu! Prizadevanja Slovenskega etnografskega muzeja za odpravo stereotipov, predsodkov in ksenofobije*) navajata, kako v Slovenskem etnografskem muzeju raziščejo in prikazujejo emigracije in migracije v slovenski geografski in kulturni prostor ter podrobneje opišeta tudi odziv muzeja na t. i. begunsko krizo. V prispevku (*Partizanska bolnica Franja – nosilka Znaka evropske dediščine*) spregovori Ivana Leskovec o Znakovi evropske dediščine, katerega edina nosilka v Sloveniji je doslej Partizanska bolnica Franja.

Monika Kokalj Kočevar in Jana Babšek predstavita spominske krajine s travmatično dediščino, ki se postopoma preoblikujejo v javne muzejske ustanove. Prva (*Mednarodni taboriščni odbor KT Mauthausen in slovenski taboriščniki*) spregovori o ustanovitvi in še vedno aktivnem delovanju mednarodnega taboriščnega odbora Mauthausen in nacionalnih taboriščnih odborov. Druga pa predstavi pomen ohranjanja in interpretacije ene od 49 podružnic koncentracijskega taborišča Mauthausen (*Koncentracijsko taborišče Ljubelj jug*). Nina Hribar (*Praznovanja na delavskih Jesenicah*) najprej opiše kolektivna delavska praznovanja, med katera sodita na primer praznika dela in dan žena, ter ob tem zaključi, da je potrebno tudi praznovanja kot nesnovno dediščino razumeti kot kulturno krajino v najširšem pomenu besede, saj se prek prazničnih praks, skupnih spominov in zgodb ustvarja skupni istovetni prostor. Zadnja dva prispevka drugega dela zbornika sta povezana z gostujočo razstavo Muzeja zgodovine Jugoslavije, ki je bila na svoji poti po republikah nekdanje Jugoslavije na ogled tudi v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije. Ana Panić predstavi razstavo o modernizaciji vsakdanjega življenja v Jugoslaviji (*Muzealizacija jugoslovenskega modernizacijskega projekta kroz izložbu o svakodnevnem životu »Nikad im bolje nije bilo?«*). Za njo pa Nataša Strlič in Katarina Jurjavčič najprej podata nekdanjo skupno zgodovino sodelujočih muzejev, nato pa se posvetita na razstavi predstavljenim predmetom ter zbiralni akciji predmetov med samo razstavo, v katero so se vključili njeni obiskovalci (*Gostovanje razstave nikoli jim ni bilo bolje? Modernizacija vsakdanjega življenja v socialistični Jugoslaviji v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije*).

V tretjem sklopu se avtorji prvenstveno ukvarjajo z možnostmi in načini predstavitve različnih zvrsti dediščine posamezne kulturne krajine. Sklop odpre razmišljanje Tine Pleško o tesni duhovni in religiozni povezanosti ljudi z naravo (*Muzeji, kulturna krajina in likovna umetnost*), kar je mogoče spremljati

od prvih zametkov krajinskega kiparstva in slikarstva pa do sodobne krajinske umetnosti. Pri slednji sta neločljivo povezana krajina in v naravnem okolju ustvarjeno umetniško delo. Avtorica spregovori tudi o nalogah in o vlogi umetnostnih muzejev pri sooblikovanju in ohranjanju kulturne dediščine »in situ«. Katja Mahnič (*Med večino pripovedovanja dobre zgodbe in interaktivno participatorno prakso. Interpretacija dediščine: nekaj historiografskih in konceptualnih poudarkov*) s primerjavo izbranih besedil o popularizaciji dediščine z Listino o interpretaciji in predstavitvi območij kulturne dediščine iz leta 2008 opozori na konceptualne probleme, vezane na interpretacijo dediščine. Metka Dariš v svojem prispevku (*Kulturna krajina pri predstavljanju in interpretaciji filmske dediščine*) s podrobnimi primeri poda pomen kulturne krajine pri predstavitvi in interpretaciji filmske dediščine. Za njo Sanja Jurca Avci (*Razstava ni knjiga*) prav tako na primerih prikaže, kako doseči čim bolj jasno razstavno sporočilo. Avtorica opozori na velik pomen senzoričnih pomagala in poudari, da je že sam razstavni prostor mogoče uporabiti kot izrazno sredstvo pri pripravi razstav, kot neke vrste tretjo dimenzijo.

Zelo zanimiva prispevka sta prispevka Kaje Širok in Mihaela Uršiča o preučevanju in razumevanju krvavega 20. stoletja na multikulturnih območjih mejnih pokrajin. Prva (*Kalejdoskop kulturne krajine. Topografija spomina 20. stoletja na Goriškem in oblikovanje urbanega obmejnega muzeja*) pojasni, da na Goriškem dediščine prostora ni mogoče predstaviti kot del skupne preteklosti, saj ima vsaka tamkaj živeča skupnost svoj spomin na pretekle dogodke. Kolektivni spomini se v multikulturnem prostoru usmerjajo k ohranjanju pozitivne podobe lastne skupnosti. Leta 2012 je med Gorico in Novo Gorico v okviru programa Active remembrance zaživel urbani medijski muzej Topografija spominov – Topografie della memoria. Deset postaj muzeja v obeh mestih in ob meji naj bi kot sporočilo miru pomagalo razumeti bolečino vsake posamezne skupnosti in s tem pripomoglo k sožitju med njimi. Miha Uršič (*Pot miru od Alp do Jadrana. Stota obletnica prve svetovne vojne*) opiše podoben primer čezmejnega sodelovanja: »Pot miru«, ki vodi od Bovca do Trsta vzdolž poteka soške fronte v času prve svetovne vojne ter povezuje muzeje na prostem, nemške in italijanske kostnice, avstro-ogrska vojaška pokopališča, muzeje in razne muzejske zbirke. O načinu predstavitve vojne tematike na razstavi o vračanju tako civilistov kot vojakov z bojišč, iz begunskih in ujetniških taborišč ter izgnanstva po koncu obeh svetovnih vojn dvajsetega stoletja, spregovori Marko Štepec (*Pot domov – izkušnje vojne v slovenski spominski krajini*). Zadnji v tretjem sklopu je prispevek Aleša Lazarja, Roka Bremca in Luke Rozmana o vzrokih, ki so narekovali popis trenutnega stanja ruševin gradu Gutenberg, nekdanje utrdbe na južni strani Dobrče nad Bistrico

pri Trziču, ki sodi med najstarejše romanske zgradbe na slovenskih tleh, čemur sledi predstavitev sodobne terenske in digitalne dokumentacije (*Danes skrito, nekoč reprezentativno: Dediščina krajine na primeru Gutenberg – stari in novi pristopi k oživiljanju krajine*).

V zadnjem sklopu zbornika se avtorji posvetijo predvsem predstavitvam projektov novih muzejskih zbirk in razstav ter spregovorijo o oživiljanju, razvijanju, možnostih in načinih oblikovanja kulturnih krajin. Kot prvi predstavi Bojan Knific (*Gregorjevo – ko gre vuč u vodo*) predkrščansko šego spuščanja luči – gregorčkov po vodi, ki jo v Trziču etnologi in muzealci ne le raziskujejo, tolmačijo in predstavljajo na razstavah, temveč tudi ohranjajo in razvijajo, da kot nesnovna kulturna dediščina ostane vpeta v prostor in družbo. Tako so prebivalci kot aktivni udeleženci vključeni v dogodek in ga sprejmejo kot sestavni del svojega življenja. Darinka Kolar Osvald (*Utrinki iz zgodovine slovenske policije od leta 1850 do danes – gostujoča razstave in formiranje sodobnega slovenskega policijskega muzeja*) spregovori o gostujoči razstavi, ki je bila najprej odprta v Murski Soboti leta 2014 in pomeni začetek preoblikovanja slovenskega policijskega muzeja iz muzeja, namenjenega predvsem izobraževanju tistih, katerih delo je bilo povezano z zatiranjem kaznivih dejanj, v sodoben muzej, namenjen najširši javnosti. Marko Kumer (*Mesto na sodu smodnika*) predstavi projekt poskusa oživitve uporabe obratov nekdanje tovarne smodnika v bližini Kamnika. Andrej Magdič, ki obravnava srednjeveško vas Razvanje (*Kulturno zgodovinska interpretacija in muzealizacija srednjeveške krajine Razvanje pri Mariboru. Zgodovinska identiteta prebivalstva kot temelj varovanja dediščinskih lastnosti prostora*) na podlagi srednjeveških zgodovinskih in arheoloških podatkov oceni, da bi bilo za ohranitev tradicionalne kulturne krajine vasi najprimerneje ustanoviti ekomuzej. O zamisli, realizaciji in delovanju kulturno-zgodovinske poti »Čez most po modrost« ter o njenem vplivu na celotno mostarsko družbo poročata Miha Mlinar in Ana Hawlina (*Interpretacija arheološke in druge dediščine Mosta na Soči*). Za pot, ki deluje že več kot dvanajst let, so v načrtu dopolnitve in oblikovne ter interpretativne posodobitve.

Marko Mugerli (*Železarske igre*) predstavi igre, ki jih vsako leto na dan muzejev organizira osebje Gornjesavskega muzeja v želji, da bi ozavestili otroke o pomenu železarske dediščine Jesenic; otroke tako na sproščen in zabaven način seznanijo s pridobivanjem in pridelavo železa ter preživetjem prostega časa v železarskih krajih. Tudi prispevek Karle Oder (*Železarstvo v procesu oblikovanja kulturne krajine in nesnovne dediščine*) se navezuje na železarstvo, ki je kot ena od rudarskih panog v Mežiški dolini odločilno vplivalo na oblikovanje kulturne krajine in njeno snovno in nesnovno kulturno dediščino. Za njo predstavi Marija Ogrin (*Skozi tisočletja oblikovana alpska krajina – izziv v interpretaciji*) prikaz premične in

nepremične kulturne dediščine na območju Bohinja. Ta je zasnovan ne le z visokogorskimi pohodniškimi potmi in s postavljenimi tablami, temveč nudi tudi strokovno vodene ogledne, arheološke delavnice in zloženko o pohodniških poteh. O evropskem projektu EMMEE: Evro Vizija – Muzeji predstavljajo Evropo, katerega namen je bil izpopolniti prikaz tako muzejskih predmetov kot kulturne krajine iz različnih zornih kotov, spregovori Urška Purg (*Kulturna krajina kot večplastna evropska dediščina – primer dobre prakse projekta EMMEE*).

Prispevek Vide Pust Škrkulja (*MUZEJ, LJUDJE, NARAVA: Muzej Ivanič-Grada odkriva pot proti celoviti skrbi za kulturno dediščino*) je posvečen muzeju, ki ni zasnovan zgolj kot mestni muzej, temveč naj bi – tudi izven ožjega prostora muzeja – varoval in raziskoval vso naravno in kulturno-zgodovinsko dediščino *in situ*, celo tisto, ki ni v lasti muzeja kot kulturne ustanove. Natalija Štular (*Kjer si preteklost in sedanjost podajata roke*) obravnava oživljanje planinske dediščine in posredovanje te dediščine obiskovalcem v Slovenskem planinskem muzeju. Zbornik zaključuje prispevek Maje Vardjan (*Daleč, tako blizu: Bienale oblikovanja in kulturna krajina*) o pomenu in razvoju bienala oblikovanja, ki ga od leta 1963 organizira Muzej za arhitekturo in oblikovanje in ki je v zadnjem času zasnovan kot mednarodna eksperimentalna platforma za nove pristope v oblikovanju. Avtorica opiše in poudari zlasti pomen zadnje, 25. edicije bienala, ki te pristope razvija v smeri večje interdisciplinarnosti in decentralizacije bienala v pokrajino.

Vsi prispevki so opremljeni z zahtevanim znanstveno-kritičnim aparatom, vendar niso vsi na primerljivi kakovostni ravni. Glede na to, da so v zborniku objavljeni referati kongresa z vnaprej določeno temo obravnave, je v njem veliko ponavljanja in prepletanja. Prav tako bi ponekod želeli več jasnosti pri obrazložitvah, saj zaradi jezikovne neustreznosti postane mestoma sporočilo prispevka nejasno. Včasih se celo zdi, da avtorji s kompleksnim zapletenim jezikom prikrivajo nedorečenosti.

Uvodni del zbornika je v celoti objavljen v slovenskem in angleškem jeziku, prav tako naslovi tematskih sklopov, ostali prispevki pa v jeziku avtorjev. Razprave slovenskih avtorjev, ki so v veliki večini, so opremljene z naslovom, izvlečkom, povzetkom in ključnimi besedami v slovenskem in angleškem jeziku. Naslov, izvleček, povzetek in ključne besede prispevka italijanskega avtorja so v italijanskem, angleškem in slovenskem jeziku, medtem ko so naslov, izvleček, povzetek in ključne besede prispevka v hrvaškem in srbskem jeziku le v hrvaškem ali srbskem ter v angleškem jeziku. Posamezni prispevki so opremljeni z dobro dokumentiranim črno belim fotografskim gradivom. Zbornik je izšel v nakladi 250 izvodov, na voljo pa je tudi na spletni strani Slovenskega muzejskega društva v pdf verziji.

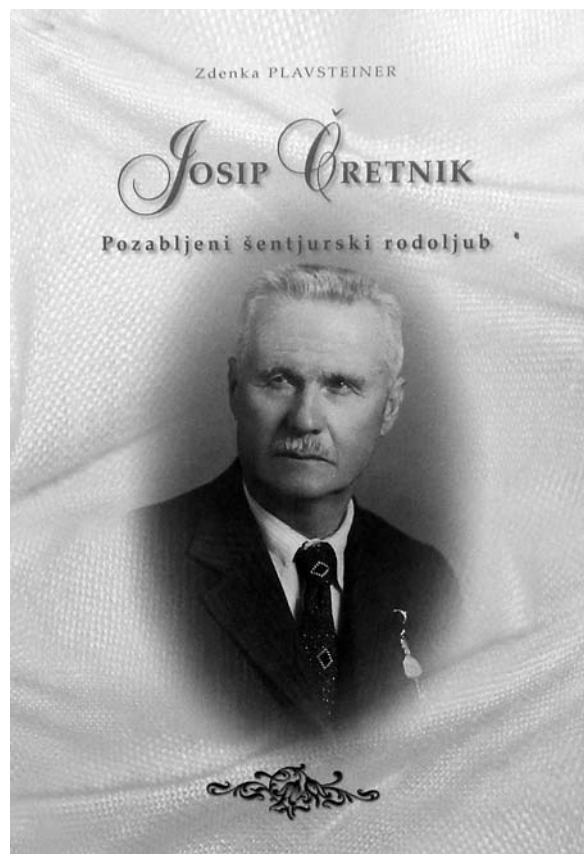
Vsekakor si organizatorji prvega mednarodnega kongresa slovenskih muzealcev, uredniški odbor zbornika in obe odgovorni urednici zaslužijo zahvalo in čestitke za svoje delo, saj so z njim orali ledino. Organizatorjem bodočih mednarodnih kongresov slovenskih muzealcev (prihodnji naj bi bil že leta 2019 v Brežicah), pa želimo veliko uspeha pri delu.

Ljudmila Bezljaj Krevcl

Zdenka Plavsteiner: Josip Čretnik, pozabljeni šentjurski rodoljub. Celje: Grafika Gracer; Šentjur: Knjižnica: Domoljubno društvo Franjo Malgaj, 2017, 393 strani.

Ivan Cankar, ki mu bo v letu 2018 zaradi stoletnice njegovega rojstva posvečeno še več pozornosti kot sicer, je v svojih delih pomembno mesto namenil prozaičnim ravnanjem slovenske elite v zadnjem razdelku dolgega 19. stoletja. Prizorišča dogajanja je Cankar postavil v majhne kraje (na Kranjskem), kot je bil denimo na Štajerskem Sveti Jurij ob Južni železnici konec 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja, v katerih je potekal spopad med dvema jasno

profiliranima idejno-nazorskima slovenskima tabo-roma.

Zdenka Plavsteiner je na 400 straneh monografije *Josip Čretnik, pozabljeni šentjurski rodoljub*, ki leta 2017 izšla v založbi Grafike Gracer, Knjižnice Šentjur in Domoljubnega društva Franjo Malgaj Šentjur, poskrbela za obsežno in podrobno predstavitev zgodovinskega časa iz konca 19. in prve polovice 20. stoletja v Šentjurju, ki ga je odločilno zaznamoval Josip Čretnik (1872–1953), gospodarstvenik, član številnih društev, klen narodnjak in energičen politik – sprva kot podžupan (1910–1924) in nato župan v dveh obdobjih (1924–1928 in 1931–1936). Četudi je bil nezakonski sin, s tem pa v tistem času socialno zaznamovan, rojen v okolici majhnega podeželskega trga (Sveti Jurij ob Južni železnici), mu je uspelo narediti – v sodobnem izrazoslovju – uspešno poslovno in politično kariero. Njegova uveljavitev, ki je presešla tesne trške okvire, je odličen primer socialne mobilnosti, ki so v njegovem primeru posledica njegove podjetniške in obrtniške spretnosti, značajskih lastnosti ter sorazmerno ugodnih socialno-ekonomskih razmer. Njegovi kakovostni izdelki (mlini in strojne žage) so bili znani na Štajerskem in tudi širše, predstavljeni pa na so bili tudi na Ljubljanskem velesejmu, Zagrebškem velesejmu in Novosadskem velesejmu.

Ključno sporočilo biografskega orisa je uporaba iz poslovnega uspeha izhajajočega Čretnikovega ugleda za udejanjenje njegovih kulturnih in političnih idej. S svojimi predlogi in energično promocijo mu je uspelo razgibati zaspano trško družbo, ki je po smrti Gustava in Benjamina Ipvaca in temu sledeči generacijski pomladitvi vstopala v ureditev dveh taborov. Nova generacija, v katero je sodil Čretnik in ki je delovala v obdobju po uvedbi splošne in enake moške volilne pravice, je vnesla novo dinamiko na političnem in kulturnem področju. Kljub ideološki zaostitvi pa je bil Čretnikov ključni izziv v politični karieri prepričevanje do novodobnih izumov nezaupljivih sokrajanov. Za realizacijo ključnih infrastrukturnih projektov – izgradnja električnega omrežja in trškega vodovoda – je zastavil svoj ugled.

Kljub Čretnikovemu obsežnemu in razvejanemu javnemu delovanju pa se je o njem ohranilo malo arhivskega gradiva, kar je odraz stopnje organiziranosti lokalne skupnosti in zgodovinskih prelomov v Čretnikovem času. Avtorica je bila pred izjemno zahtevno nalogo zbiranja gradiva oziroma drobcev v različnih fondih, zbiranja časopisnih člankov in ustnih virov. Uspelo ji je zbrati obsežno in raznovrstno gradivo, ki pa je vendarle bolj splošno, saj so o Čretniku ohranjeni zgolj fragmenti. Monografija je zato napisana bolj splošno, saj je osrednja pripoved o zgodovinskem času v trški naselbini in njenih protagonistih, Čretnikovih sodobnikih.

Čretnik je predstavljen kot podjetnik nemirne- ga duha, samouk in inovator, ki mu je uspelo postati

uspešen in daleč naokoli znan obrtnik. Svoj uspeh je unovčil za oblikovanje lastne družine in, kar predstavlja težišče biografije, svojih narodnih in političnih predlogov, utemeljenih na narodnih in liberalnih temeljih. Kot energičen naprednjak je bil vključen v nastajajočo politično-kulturno zaostritev pred prvo svetovno vojno. V drugem delu politične kariere, v obdobju Kraljevine Jugoslavije, pa je kot župan poskrbel za izvedbo dveh ključnih infrastrukturnih projektov – izgradnjo električnega omrežja in vodovoda. Skratka, Čretnik je kot podjetnik, izumitelj in politik odločilno vplival na razvoj Šentjurja in na modernizacijo trške naselbine.

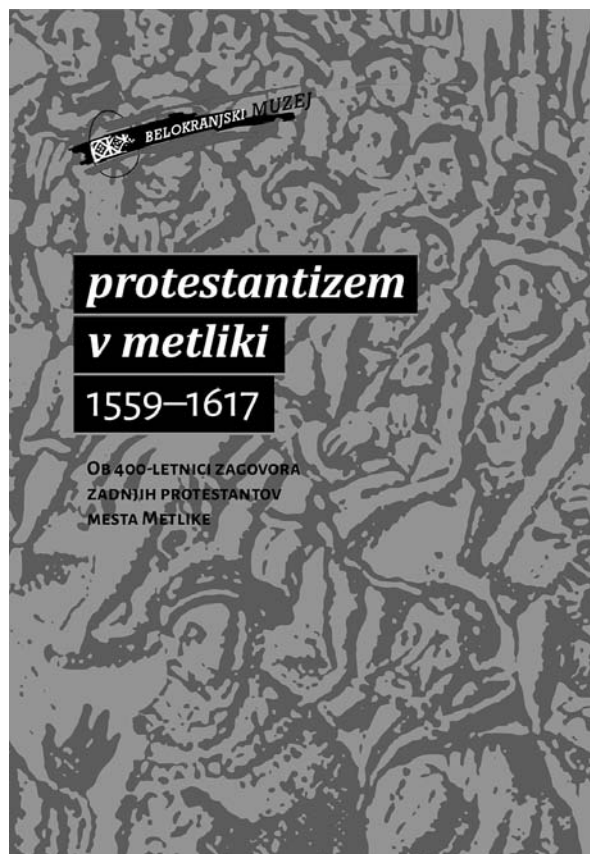
Po drugi svetovni vojni je bilo Čretnikovo podjetje nacionalizirano, tudi njegova hiša, v kateri pa je ostal kot podnajemnik. Njegovo razočaranje na jesen življenja naj bi omililo imenovanje nečaka za upravnika njegovega zaplenjenega podjetja. Iz njegovega podjetja – in še dveh drugih podjetij – je nastalo Okrajno strojno podjetje poljedelskih strojev, nato preimenovano v Alpos. Podjetje je predstavljalo pomembno zasnovo za razvoj majhne trške naselbine v območju gospodarsko središče. Čretnik je neposredno in posredno pomembno oblikoval zgodovino Šentjurja, zato je knjiga primeren poklon Šentjurčanu – in njegovim sodobnikom – spodbuda in izhodišče za takšne (biografske) in nadaljnje (lokalne) raziskave. Monografija, kot zapiše avtorica, je spominska knjiga, ki lahko pomaga vrednotiti delo Josipa Čretnika in njegov prispevek za razvoj Svetega Jurija ob Južni železnici, hkrati pa nadomešča odsotnost zgodovinskega obeležja v domačem kraju.

Željko Oset

Janez Weiss: Protestantizem v Metliki 1559–1617: ob 400-letnici zagovora zadnjih protestantov mesta Metlike. Publikacija razstave. Metlika: Belokranjski muzej, 2017, 28 strani.

Leto 2017 je bilo širše po Evropi in tudi v Sloveniji v znamenju obeleževanja 500-letnice začetkov protestantizma – gibanja, ki so ga napovedali »udarci kladiva«. Kot pravi legenda, naj bi že omenjeno kladivo besno vihtel avguštinski menih Martin Luther, ko je 31. oktobra 1517 svojih 95 tez pribijal na vrata grajske cerkve v Wittenbergu, s čimer je želel sprožiti zgolj teološko razpravo o prodaji odpustkov, njegove ideje pa so nepričakovano padle na plodna tla. S pomočjo tiska in karikatur so se bliskovito razširile po Nemčiji, Franciji, Angliji in Italiji. Že nekaj let po Luthrovem javnem nastopu so se prvi znaki reformacijskega gibanja pojavili tudi na Kranjskem, kamor

so nove verske ideje najverjetneje prinesli študentje, vojaki, rudarji, obrtniki, trgovci in morda potujoči duhovniki. Iz Ljubljane, kjer se je protestantizem najprej in najmočneje utrdil, so se ideje širile po drugih krajih. Nekako sredi 16. stoletja je dobilo gibanje somišljenike tudi v Metliki.

Na pomembno obletnico so zato z razstavo in katalogom opozorili tudi v Belokranjskem muzeju Metlika, kjer so poudarili, da hkrati obeležujejo še 400-letnico zagovora zadnjih protestantov mesta Metlike.

Avtor razstave in kataloga je Janez Weiss, ki se je s to tematiko »spopadel« že leta 2010, ko je v *Kroniki* objavil članek z naslovom »Reformacija na Metliškem. Prispevek k celovitejšemu razumevanju pojavnosti protestantizma na Slovenskem«. Takrat je praktično prvi (če odmislimo prispevek Ivana Steklase o Protestantizmu v Istri, v metliški in hrvaški Krajini, ki ga je davnega leta 1908 objavil v (prvem) *Trubarjevem zborniku*) javnosti predstavil izsledke svojih raziskav, ki so v vseh bistvenih delih temeljile na arhivskem gradivu, za več protestantskih središč na Metliškem (Metliko, Črnomelj, grad Krupa pri Semiču in Gradac).

Omenjena razstava in katalog nam v besedi in sliki predstavljata zgolj prvo in hkrati najpomembnejše središče protestantizma v Beli krajini – Metliko, ki je bila tesneje povezana s hrvaškim protestantizmom. Po splošnem uvodu in predstavitvi stanja cerkve na

Metliškem nas avtor popelje v avgust 1559, ki je prinesel prve sledi protestantizma v Metliki. Takrat je namreč prav v Metliki hrvaškega jezika večša skupina ljudi (med njimi predikanta Gregor Vlahovič in Janez Tulščak) ponovno pregledala drugi del prevoda Svetega pisma (prevedel ga je Štefan Konzul), saj ga je Primož Trubar označil za slabega. Izvemo tudi, da v omenjenem času meščani večinsko še niso bili naklonjeni novemu nauku, čeprav so bili nezadovoljni s stanjem cerkve.

V nadaljevanju bolje spoznamo na Hrvaškem rojenega predikanta Gregorja Vlahoviča, ki velja za osrednjo osebo protestantizma na Metliškem. Z delom pridigarja v Metliki je pričel pred letom 1559, se kasneje umaknil v Novo mesto in Brežice, leta 1574 pa ponovno pričel z delom v Metliki. Z ženo in otroki je tu ostal do leta 1580, ko se je odpravil v Radeče ob Savi. Do tja nikoli ni prišel, saj ga je prehitela smrt. Umrli je 18. februarja 1581 v Ljubljani, kjer so ga pokopali na pokopališču pri Sv. Petru. Poleg Vlahovičeve poklicne poti je avtor predstavil tudi njegov gmotni položaj. Pridiganje mu je prineslo le skromne dohodke, zato se je moral ukvarjati še z obrtjo in kmetovanjem. Zaradi slabega življenja pa so mu večkrat pomagali posamezniki iz nekaterih plemiških družin.

Poleg Gregorja Vlahoviča so v kronološkem vrstnem redu na dveh razstavnih panojih predstavljeni še drugi predikanti, ki so delovali v Metliki – Janez Tulščak, Mihael Matičič, Nikolaj Tuskanič, Peter Vokmanič (v času njegovega delovanja (1575–1598) je protestantizem zajel večino prebivalstva skupaj z mestno elito in s sodnikom; po izgubi vseh cerkva v mestu in tudi grajske kapele je ta pridigal protestantom v Semeničevi leseni molilnici pred mestom Metlika), Peter Lukič in Mihael Verbec, ki velja za zadnjega protestantskega pridigarja metliške občine, kjer je deloval nekje najpozneje do leta 1615. Ves čas svojega delovanja (od leta 1609 dalje) je s posesti grofa Zrinjskega na Vivodini redno hodil v Metliko in tam skrivoma pridigal metliški protestantski skupnosti.

Avtor nekaj prostora nameni protestantskemu šolstvu in poudari, da je to težilo k podajanju verskih resnic v ljudskem jeziku, glavna naloga učiteljev pa je bila otroke naučiti branja in pisanja. Glavni učitelj je bil t. i. šolski mojster, ki je bil slabo plačan, zato je posledično prihajalo do pogostih menjav. Šola v Metliki je sprva delovala v hiši protestantskega meščana Kristofa Gelberja. Imena prvega učitelja, ki je tu služboval že v sedemdesetih letih 16. stoletja, nam Janez Weiss ne razkrije, ker viri o njem molčijo oziroma ga ne omenjajo z imenom, zato pa nam naniza vse, ki so mu sledili: Sebastijana Schwarzja, Luko Čučka, Jurija Stauderja, Jurija Germeka in kot zadnjega Matijo Kompareta, ki je vse do leta 1598, ko je protestantsko izobraževanje v Metliki ugasnilo, poučeval v leseni molilnici pred mestom, na posesti Semeničev.

Na kratko nam avtor predstavi še metliško protestantsko skupnost, ki so jo sestavljali ne samo posamezniki iz vrst plemstva in meščanstva temveč tudi iz vrst podložnikov. Kot prvega je izpostavil Petra II. Erdődyja, sicer katoličana, ki je skupaj z ženo Barbaro podpiral protestantska prizadevanja, ščitil predikante in omogočil protestantske pridige v kapeli sv. Katarine na gradu Metlika. Tudi Erdődyjev nekdanji tajnik, Adrijan Schweizer, je bil protestantizmu naklonjen, njegova hiša v mestu pa je bila prizorišče pridig Petra Vokmaniča, ki so bile množično obiskane. Kot ključni za širitev protestantizma so predstavljeni Semeniči, ki so zelo hitro prestopili v protestantizem. Sigmund Semenič je dal na svoji posesti pred mestom postaviti leseno kapelo, v kateri so njegova številna družina in drugi protestanti prisostvovali obredom, otroci pa so tja zahajali v šolo. Med meščani so se za protestantizem ogreli tako člani mestne elite, ki so sprejemali pomembne gospodarske in politične odločitve, kot tudi manj premožni, ki so pretežno živeli v predmestju, zato ne preseneča, da je protestantizem sredi sedemdesetih let 16. stoletja povsem prevladal v mestu. Glede na ostale kraje na Kranjskem je precej redek, ne pa presenetljiv podatek, da so se za nove nauke navduševali in se tako udeleževali pridig tudi podložniki gospostev Gradac, Krupa, Pobrežje in Metlika.

Ob koncu nas Janez Weiss seznanja še s poskusi protireformacije. Prvi dokumentiran pregon protestantov se je zgodil že leta 1569, ki je bil več kot očitno neuspešen, kar potrjujejo tudi Weissove raziskave, saj se je po tem šele začelo množično prestopanje v protestantsko vero. Glavni pobudnik pregona je bil vsakokratni načelnik komende nemškega viteškega reda. Komturji so neumorno več kot dve desetletji pritiskali na deželnoknežjo oblast, da bi odredila izgon pridigarjev iz mesta. Dokončno prepoved pridiganja v mestu Metlika in njeni okolici ter izgon predikanta Vokmaniča je šele leta 1598 dosegel takratni komtur Markvard baron Egkh, njegov naslednik pa je pospremil zadnje domnevne protestante na zasljanje v Ljubljano. Leta 1602 je Metliko na svoji »turneji« obiskal škof Tomaž Hren. Meščani so takrat prestopili v katolicizem, škofovo spremstvo pa je porušilo večkrat omenjeno Semeničevo molilnico pred mestom Metlika.

V naslednjih letih so se v Metliki ohranili zgolj drobci protestantske skupnosti, ki jo je vestno oskrboval zadnji pridigar Mihael Verbec. Zaključno dejanje protestantizma na Metliškem predstavljajo zgovori posameznikov, osumljenih protestantizma, pred škofovskim sodiščem v Ljubljani, kamor je leta 1617 potovalo zadnjih pet Metličanov. Avtor s tem zaključni in meni, da je bil pojav protestantizma v Metliki in okolici s tem dokončno izničen.

Janez Weiss, avtor razstave in kataloga, nam je skupaj z Belokranjskim muzejem Metlika poljudno, a hkrati zelo nazorno predstavil protestantizem na Metliškem. Osvetlil je njegove začetke, izpostavil vr-

hunec in nadaljeval z neizbežnim koncem, ki so bili širši javnosti doslej premalo poznani. S svojo raziskavo in predstavitvijo je tako dodal dragocene kamenčke v mozaik protestantizma na Kranjskem.

Barbara Žabota

SLO časi, kraji, ljudje. Slovenski zgodovinski magazin. Februar 2018/1 – št. 17.

V peto leto izhajanja je zakorakala poljudnoznanstvena zgodovinska revija SLO, ki jo štirikrat na leto izdaja založba Družina. Pred nami je sedemnajsta številka z enajstimi prispevki, kolikor jih tudi običajno prinaša vsaka številka. V slovenski historiografski periodiki doslej o reviji še ni bilo mogoče prebrati nobenega poročila, ocene ali mnenja, zato je skrajni čas, da jo vsaj kratko predstavimo. Urednik in trije področni uredniki, vsi doktorji znanosti, se skupaj z oblikovalcem zelo uspešno trudijo približati slovensko preteklost najširšemu krogu bralcev. Bogato ilustrirana barvna revija, v kateri sta slikovni in besedilni del zastopana skoraj enako, lahko nagovori strokovnjaka in laika ter vse generacije od osnovnošolskih dalje.

V zadnji številki, za katero je uvodnik napisal Jure Volčjak in ga posvetil letu okroglih obletnic, lahko kot v vseh številkah doslej prebiramo o zelo različnih temah od prazgodovine do sodobnosti. Matija Turk v prvem prispevku predstavlja mezolitik ali srednjo kameno dobo na Slovenskem, nekaj tisočletij dolgo arheološko obdobje, ki se konča s pojavom pridelovalnega gospodarstva in z njim povezane stalne naselitve. O poznoantični elitni vojaški opremi iz Karnija piše Veronika Pflaum. Pred dobrim desetletjem sta bila v Kranju odkrita skoraj v celoti ohranjena železna lamelna oklepa iz druge polovice 6. stoletja. Gre za izjemni najdbi vsaj evropskega pomena, ki sta na ogled v Gorenjskem muzeju. Srednjeveško obdobje je zastopano s prispevkom Martina Beleta o Nikolaju Lemberškem in njegovih dogodivščinah. Avtor poudarja, da so se srednjeveški ljudje znali dobro zabavati, pa tudi neuki niso bili. Lemberški se je poleg drugih plemičev s slovenskega ozemlja znašel v pesnitvi minnesängerja Ulrika Liechtensteinskega iz 13. stoletja, ki ga je po enem od legendarnih viteзов Okrogle mize poimenoval kar štajerski Tristan. O deželno knežji upravi na Kranjskem v poznem srednjem veku govori prispevek mladega doktorja zgodovine Jerneja Kotarja. V njeni ureditvi so se odražale v prvi vrsti posledice menjav vladajočih dinastij in posameznih deželnih knezov. Poznosrednjeveški red pa je kršil »uporni sokol« Andrej Baumkircher iz 15. stoletja, ki ga dobro pozna tudi ljudsko izročilo. Njegov vzpon in zaton opisuje soimenjak Andrej Nared. Zgodba upornega viteza, neke vrste plemenitega razbojnika Andreja, se navezuje na tisto Erazma Jamskega (Predjamskega), ki je bila v reviji SLO predstavljena pred dvema letoma.

Zgodnji novi vek je v tokratni številki revije zastopan s prispevkom dveh avtorjev, Dejana Vončine in Nadje Adam, govori pa o urnem mehanizmu mehaničnega raznja iz 17. stoletja. Unikatno muzealijo hrani Notranjski muzej Postojna, potem ko je bila do pred nekaj leti razstavljena v Predjamskem gradu. Vesna Kamin Kajfež in Tomislav Kajfež objavljata prvi del razprave o piramidah, obeliskih in sarkofagih s podnaslovom Egiptomanija na Slovenskem. Med drugim razkrivata malo znano dejstvo, da smo bili med uspešnimi raziskovalci dežel in kultur ob Nilu tudi Slovenci, in predstavljata z Egiptom navdahnjene spomenike iz 19. in 20. stoletja, kot so pomnik osuševanju Ljubljanskega barja, spomenik Ilirskim provincam v obliki obeliska, Zoisova piramida in prava egipčanska sarkofaga na vipavskem pokopališču, predelana v grobnico družine Lavrin. O najmanj človeškem orožju prve svetovne vojne, o plinu, govori prispevek Aneje Rože. Nikakor ne gre pozabiti, koliko žrtev je ta strahotni ubijalec zahteval tudi na soški fronti. Čas po prvi svetovni moriji in med drugo svetovno vojno obravnava prispevek Aleša Noseta o telovadcu in funkcionarju Orla Ivu Kermavnerju, vodilnem katoliškem telovadnem organizatorju na

Slovenskem. Edina bolj cerkveno obarvana tema je prispevek Blaža Otrina o prijateljstvu med arhitektom Jožetom Plečnikom in ljubljanskim škofom Antonom Vovkom, pranečakom Franceta Prešerna. Prav brutalno nasilje nove oblastne nomenklature je v letih po drugi svetovni vojni dodatno pripomoglo, da se je med velikima možema spletel nadvse zanimiv, spoštljiv in prijateljski odnos. Tudi tokratno številko revije SLO zaključuje sodobna tema, članek Monike Rogelj z naslovom Na listkih ohranjeni utrinki sodobnosti. Avtorica poudarja, kako muzejski predmeti postajajo prihodnji pričevalci današnjega življenja, del našega skupnega zgodovinskega spomina in kulturna dediščina celotne skupnosti.

Tudi zadnja številka revije SLO stremi po tematski raznolikosti, čim bolj uravnoteženi zastopnosti celotnega slovenskega prostora in vseh zgodovinskih obdobj, po atraktivnosti in zmožnosti nagovoriti zelo široko bralstvo. V letošnjem letu se nam obeta še dodatna obogatitev, in sicer izid posebne tematske številke, ki bo posvečena stoletnici konca prve svetovne vojne.

Boris Golec

Suha in Sušan'. 730. obletnica (ur. Marjana Žibert). Predoslje: Kulturno umetniško društvo, 2018, 84 strani.

Slovenska krajevna zgodovina je od letošnjega aprila bogatejša za zanimivo monografijo, posvečeno zgodovini vasice Suha pri Predosljah v bližini mesta

SUHA in SUŠAN'
730. obletnica

Suha pri Predosljah, 2018

Kranja. Ime Suha je bilo v ohranjenih listinah prvič omenjeno že v letu 1260, ko je kartuzija Bistra tu prejela pet kmetij.

Vasica Suha šteje okrog 250 prebivalcev, nima trgovine niti gostilne, ima pa starodavno cerkev in gasilski dom. Zdaj ima tudi svojo monografijo, ki so jo pripravili avtorji, ki so vsi na nek način povezani z njo. Pobudnica vseh aktivnosti je potomka domačinov, Alenka Erzar Žepič, ki je že kot gimnazijka v letu 1992 na podlagi različnih virov pripravila obširno seminarsko nalogo *Suha skozi stoletja* in njene izsledke uporabila na tem mestu. K sodelovanju je pritegnila Marjano Žibert in Gašperja Peternela iz Gorenjskega muzeja ter številne krajanje Suhe, ki so ponosni na svoj starodavni kraj in njegovo tradicijo. Združili so svoje moči in pod taktirko pred tremi leti ustanovljenega upravnega odbora v sestavi Alenka Erzar Žepič, Marjana Žibert, Veronika Vrhunc in Slavko Hudobivnik je nastala 84 strani obsegajoča knjiga, bogato opremljena s fotografijami, z naslovom *Suha in Sušan' – 730. obletnica*. Čeprav je bila Suha v pisnih virih prvič omenjena že v letu 1260, so obletnico zaokrožili na 730 let od omembe v letu 1288, ko je goriški grof Majnhard podaril neko hišo na Suhi s prebivalci vred grofu Ulriku Vovbrškemu.

Knjiga je razdeljena na dvanajst poglavij, vključno z *Uvodno besedo*. V *Prvih zapisih o Suhi* izvemo, kje leži vasica in na kratko spremljamo njeno usodo skozi stoletja, ko so si jo podajali različni lastniki, od Ortenburžanov in Celjskih grofov do Habsburžanov, ki so jo kot del urada Naklo zastavili vitezom z dvorca Brdo, plemenitim Egkhom. V poglavju *Zapisi o Sušanib* je razložen izvor imena vasice, ki izhaja iz imena potoka Suha, ki je bil pogosto res suh. Navedeni podatki iz urbarjev razkrivajo, da so bile kmetije na Suhi razdeljene med različne lastnike, med njimi gospostva Brdo, Rocen pod Šmarno goro in Turn pri Preddvoru, samostan Bistra in župnijo Kranj. Vir za podatke o vaščanih Suhe sta bila franciscejski kaptaster (1827) in Status animarum župnije Predoslje (1761–1851). Cerkev sv. Štefana na Suhi izvira še iz časov kranjske pražupnije in se ponaša z enim izmed najlepših zlatih oltarjev na Slovenskem. Nastal je v poznem 17. stoletju in je podrobno opisan v poglavju *Zlati oltar in Marija z detetom v cerkvi sv. Štefana*. V cerkvi se nahaja tudi lep poznogotski kip Marije z detetom iz začetka 16. stoletja. Gasilsko društvo na Suhi je nastalo v letu 1926. Njegova zgodovina je opisana v poglavju *Prostovoljno gasilsko društvo Suha*. Posebej zanimivo je poglavje *Običaji*, ki dokazuje, da na Suhi še živijo stare tradicionalne šege in navade, kot so miklavževanje, likof, fantovščina, šranganje ipd. Zgodovina večstoletnih težav s preskrbo z vodo in postavljanjem vodovoda je popisana v poglavju *Vaški vodovod*. *Vaške igre* so bile tradicija v vasi že v začetku 20. stoletja. Na Suhi je bila v letu 1907 ustanovljena *Ljudska knjižnica Belca*. Imela je okrog 2000 knjig in svoj žig ter je nehala delovati na začetku 2.

svetovne vojne, ko so Nemci odpeljali knjige, ki jih vaščani niso utegnili skriti. Po vojni knjižnica ni več zaživela in vaščani še vedno hranijo rešene knjige doma. V vasi so bile razširjene tudi *Hišne obrti*, posebej slamnkarstvo, vaščani so slamnate kite prodajali v Mengeš. Tudi pletenje različnih oblačil iz volne je bil dodaten vir zaslužka. V poglavju *Suha v podatkih včeraj in danes* so navedeni splošni in statistični podatki o Suhi, ki prikazujejo gibanje števila prebivalstva, karto stanovanjskih in gospodarskih objektov v vasi, število pravnih oseb ipd. Kmetijski podatki kažejo, da ima vas povsem ruralen značaj in precej odstopa navzgor od slovenskega povprečja, zlasti v površinah uporabnih kmetijskih zemljišč in glavah živine na kmečko gospodarstvo. Prebivalci vasi so zelo aktivni, najbolj v prostovoljnem gasilskem društvu, so člani raznih društev (npr. Kulturno umetniškega društva Predoslje), športnih društev ipd., lepo skrbijo za vaško okolje. V poglavju *Naše življenje* so zbrane številne, predvsem starejše fotografije, ki so jih prispevali vaščani.

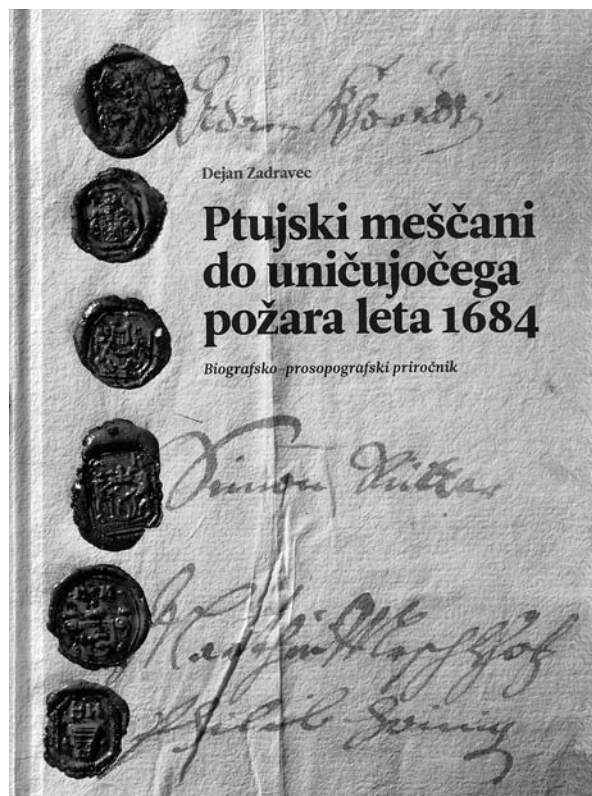
Ta drobna monografija je nastala za ohranitev spomina na zanimivo zgodovino vasi, za vedno so zapisane stvari, ki ne smejo v pozabo in ki še povečujejo samozavest in medsebojno pripadnost vaščanov. Prihodnjim rodovom bo pokazala, od kod izhajajo in kaj vse se lahko naučijo od svojih prednikov. Poleg že izšle monografije so bodo v vasi ob praznovanju 730. obletnice vrstile razne prireditve skozi vse letošnje leto.

Lidija Slana

Dejan Zdravec: Ptujski meščani do uničujočega požara leta 1684: biografsko-prosopografski priročnik. Zgodovinski arhiv na Ptuju, Ptuj 2017, 483 strani.

Skoraj dve desetletji po izidu prosopografske študije avstrijskega zgodovinarja Norberta Weissa o meščanih Maribora do leta 1600 (*Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600: Prosopographische Untersuchung*, 1998) je lansko jesen izšlo podobno delo o meščanih sosednjega Ptuja. Ambicioznega projekta izdelave biografsko-prosopografskega priročnika o meščanih najstarejšega celinskega mesta na Slovenskem se je lotil zgodovinar in arhivist dr. Dejan Zdravec iz Zgodovinskega arhiva na Ptuju. Čeprav se Zdravčevemu delu primerjavi z Weissovo študijo najverjetneje ne bo uspelo hitro otresti, so med njima precejšnje razlike. Zdravec je priročnik strukturiral kot biografski leksikon in knjigo pustil brez posebne prosopografske analize v njej zajetih podatkov. S tem sicer ne izstopa med prosopografski-

mi deli, saj je prav biografski leksikon temelj tovrstnih publikacij, analize pa so neredko izdane ločeno ali celo izostanejo. Tudi Zdravec prosopografijo, kot analizo statistično relevantnih biografskih podatkov o določeni skupini ljudi, prepušča raziskovalkam in raziskovalcem ptujske zgodovine. Knjiga je razdeljena na štiri sklope: uvod, biografsko-prosopografski leksikon, sezname meščanov in bibliografija.

V uvodu avtor pojasni razloge za nastanek priročnika ter poda kvantitativni in kvalitativni oris uporabljenih virov. Delo je kronološko zamejeno z letom 1684, ko je Ptuj prizadel najbolj uničujoč požar v zgodovini mesta. Opustošenje je bilo povod za nastanek virov, ki vsebujejo vsaj najosnovnejše biografske podatke o ptujskih meščanih od požara do zgodnjega 20. stoletja. Gradivo izpred leta 1684 pa je zelo fragmentarno in s tovrstnimi podatki izredno skopo, zato je Zdravec želel izdati priročnik, s katerim bi iz pozabe potegnil kar največ doslej neznanih ptujskih meščanov in dopolnil vedenje o že znanih, ki so živeli pred omenjenim požarom, ter s tem zgodovinopisju olajšati delo.

Kolosalnih izgub starejšega ptujskega mestnega gradiva sicer ni zakrivil požar leta 1684, temveč nepojasnjene okoliščine med letoma 1815 in 1850. Skromen obseg starejšega provenienčnega gradiva, kar je težava, ki si jo s Ptujem deli večina slovenskih celinskih mest, je avtorju narekoval obsežne raziskave pertinentnega gradiva, četudi priznava, da slednjega še zdaleč ni uspel v celoti pregledati v štirih letih od zamisli o priročniku do njene realizacije. Od zgo-

enega raziskovalca je v tako kratkem času tudi nemoogoče pričakovati pregled vsega, na ptujske meščane potencialno nanašajočega se gradiva, ki je na voljo po slovenskih in tujih arhivih. Vendar je Zdravcu, ne glede na relativno skopost gradiva in omejenost časa za njegovo analizo, uspelo opraviti monumentalno delo, ki bo oziroma je že vzpodbudilo nove pretrase ptujske preteklosti.

Osrednji sklop oziroma I. del knjige na čez tristo straneh prinaša biografsko-prosopografske podatke o ptujskih meščanih od zgodnjega 14. do poznega 17. stoletja. Za ilustracijo podatkovnega obsega naj zadostuje, da je zgolj po krstnem imenu (in deloma še po obrti) znanih meščanov v priročniku čez dvesto, le meščanov s priimkom na M pa še dodatnih sto. Pri tem se je avtor omejil izključno na polnopravne užitvalce meščanskega statusa, s čimer so odpadli biografski opisi meščank ter Judov (za srednji vek). Oba segmenta prebivalstva sta zajeta zgolj posredno, kot tudi ljudje iz drugih družbenih slojev, naj so živeli v mestu ali ne, s katerimi so bili ptujski meščani v obravnavanih skoraj štirih stoletjih v takšnih ali drugačnih odnosih.

Biografski opis posameznega meščana sestavljajo biografski podatki, seznam virov in literature, v katerih se pojavlja, pri nekaterih tudi slikovno gradivo, od pečatov in lastnoročnih podpisov do nagrobnikov in napisov na hišah. Največje razlike med opisi posameznih meščanov tvori obseg podatkov o njihovih družinah, posestih, funkcijah in podobnem. Mnogi meščani so izpričani le poimensko in z letnico omembe, pri drugih je podatkov za več kot eno stran. Zdravec v osrednjem delu priročnika na enem mestu zbere zelo dispartatno gradivo, ki ga raziskovalke in raziskovalci pri svojem delu lahko spregledajo bodisi ga ne poznajo. S tem priročnik ne pripomore le k boljšemu poznavanju zgodovine posameznika ali njegove družine, temveč tudi zgodovine njegove skupnosti, kar je ne nazadnje osrednja naloga prosopografij. Raznoliki odnosi meščanov poznosrednjeveškega in zgodnjenovoveškega Ptuja znotraj mesta ter z drugimi mesti, trgi in gospodstvi, ki pronicajo skozi posamezne biografske opise, so izpričani v raznovrstnih virih: od kupoprodajnih pogodb, oporok, zadolžnic in pobotnic, do mašnih ustanov in poravnjav sporov (z ubojem vred).

Biografski opisi osvetljujejo razne segmente ptujske zgodovine, na primer neredko neopazne konfesionalne spremembe v 16. in 17. stoletju. Nekateri meščani, ki so jih na prelomu stoletij preganjali zaradi »luteranstva«, so zgolj nekaj let kasneje izpričani kot čvrsti katoliki, kar lahko marsikaj pove ne le o državno-cerkvenih pritiskih, temveč tudi o fluidnosti religioznih identitet ob soočenju z njimi. Tudi drugi v priročniku objavljeni podatki narekujejo pretres dosedanjih pogledov na konfesionalno podobo Ptuja v 16. stoletju. Ambiciozni in kasneje poplemeniteni Benedikt Totting, recimo, je zgodovinopisju že dolgo

znan kot evangeličan, a je bilo doslej očitno nezna-
no, da je bil leta 1572 ptujski mestni sodnik. Zgolj
na videz obrozen podatek, ki omogoča sklep, da je
bil politični vpliv skupnosti augsburške veroizpovedi
na Ptuj le večji, kot je bilo mišljeno doslej. Podobni
podatki, ki se lahko izkažejo za prelomne, se v Za-
dravčevem priročniku gotovo najdejo tudi za druga
področja ptujске zgodovine.

Tretji sklop oziroma II. del knjige tvorijo sezname
ptujskih meščanov. Začenši z obrtniki, med kateri-
mi od bolj »vsakdanjih«, s trgovci vred, izstopajo raz-
ni specialisti, kot so, denimo, lekarnarji, izdelovalci
različnega orožja, knjigovez, slikarji, urar, žganjar-
ja in zlatarji. Sledi seznam nosilcev raznih mestnih
funkcij, od mestnih sodnikov, svetnikov, četrtnikov
in pisarjev, do vratarjev, blagajnikov, špitalskih moj-
strov, šolskih nadzornikov, tehtalcev hruba in drugih.
Zadnji seznam zajema nosilce deželnostanovskih
ter deželnoknežjih služb, in sicer upraviteljev pro-
viantnega urada ter poštarjev. Sezname, zlasti nosil-
cev mestnih funkcij, so seveda enako fragmentarni,
kot je nanje nanašajoče se gradivo.

Priročnik zaključuje obsežna bibliografija, na ka-
teri temelji, kot vsako znanstveno delo (pri tem je
frapantno, da delo več kot pol leta po izidu še ni pri-
merno kvalificirano in je v osebni bibliografiji avtorja
oziroma raziskovalca v sistemu SICRIS vodeno pod
rubriko *Nerazporejeno*). Zgolj seznam virov, sicer ve-
čidel – in inovativno – osnovan na popisnem nivoju
združenega dokumenta, obsega 32 strani. Med vire je
vključeno tudi obsežno slikovno gradivo, saj priroč-
nik ne le zaljša, temveč podatkovno bogati.

Kot edino pomankljivost priročnika velja morda
izpostaviti neobstoje osebne kazala, ki bi zajelo v
delu omenjene ljudi brez lastnih biografskih opisov,
predvsem pa krajevnega kazala, iz katerega bi Ptuj
lahko brez težav odpadel, saj se omenja na skoraj vsa-
ki strani.

Iz vzemši slednje, je Zadravčev biografsko-proso-
pografski priročnik delo, ki v slovenskem zgodovino-
pisju ter arhivistiki ni zgolj inovativno, temveč zelo
potrebno in le želeli si je, da bi dobilo čim več posne-
movalcev. Hkrati pa bo raziskovalke in raziskovalce
ptujске preteklosti spodbudilo, da jo s priročnikom
mahnejo ne le nad še nepregledano gradivo arhivov
na Dunaju in v Gradcu, temveč vsaj še v Ljubljano
(ZAL je delo nedavno olajšal s spletno objavo pre-
slikanih zapisnikov ljubljanskega mestnega sveta),
Varaždin in Nürnberg, kot je, ne nazadnje, tudi želja
avtorja knjige.

Žiga Oman

Robert Devetak: Društveno življenje na Kanalskem v času Avstro-Ogrske. Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk, 2016, 215 strani.

Goriški muzej je kot dvanajsti zvezek v seriji
Berila izdal zanimivo monografijo, ki govori o ka-
nalskem sodnem okraju. Predstavitev zajema bolj ali
manj prelomno, predvsem pa za celotno monarhijo
pomembno obdobje od leta 1867 do začetka prve
svetovne vojne. Za boljše razumevanje dogajanja na
gospodarskem, političnem in kulturnem področju
pa poseže tudi širše tako v prostor kot v čas. Sodni
okraj Kanal je v obravnavanem času obsegal pribli-
žno 211 km², na katerih je na prehodu iz 19. v 20.
stoletje živelo 13.195 prebivalcev. Za sodni okraj je
bila v obravnavanem času značilna precejšnja razlika
med naselji in njihovimi prebivalci v dolini ob Soči
ter naselji v hribih, zato so se dokaj težko dogovarjali
za skupne cilje. Ta razlika se je jasno odražala tako
na gospodarskem področju kot tudi v kulturnem in
političnem življenju, kar je v monografiji lepo in ute-
meljeno predstavljeno.

Spremembe, ki jih je v teh letih doživljala mo-
narhija, tudi odročnih krajev niso obšle, so se pa
pojave v časovnem zamiku. Avtor je prikaz dogaja-
nja in razvoja v sodnem okraju Kanal razdelil v dve
obsežni poglavji. Najprej je predstavil gospodarska

Robert Devetak

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE NA KANALSLEM
V ČASU AVSTRO-OGRSKE

društva na Kanalskem, nato pa sledi poglavje o kulturnih in političnih društvih. Pomembno dopolnilo monografije so imensko kazalo, seznam virov in literature ter priloge. V prilogah so predstavljeni statistični podatki, ki dopolnjujejo posamezna poglavja, pravila pomembnejših društev, ki so se obdržala od ustanovitve do začetka prve svetovne vojne (npr. Pravila sadjarskega in vinarskega društva za kanalski okraj, Pravila za čitalnico v Kanalu, Pravila Bralnega in pevskega društva v Ročinju), rezultati deželnozborskih in državnozborskih volitev od leta 1907 naprej, pa tudi sezname vseh društev, ki so bila ustanovljena na območju sodnega okraja Kanal pred prvo svetovno vojno. Te priloge so lahko spodbuda za nove raziskave.

Kot je bilo že omenjeno, je gospodarskih društvom posvečena prva polovica monografije. Začenja se s predstavitvijo cestnega in železniškega prometa. Povezava državne ceste, ki je bila speljana ob Soči in je povezovala Koroško in Goriško z notranjostjo sodnega okraja, ki je zajemal ozemlje na obeh bregovih reke, je bila enako slaba kakor v 18. stoletju. Razlika je bila le v tem, da v 19. stoletju ob cesti v Bodrežu ni bilo več vislic. Slabe cestne povezave so zavirale in onemogočale prodajo kmetijskih pridelkov in oteževale tudi prenašanje novic in novosti v hribovske vasi. Zanimivo je, da so se prebivalci veselili prihoda železnice (1906) in si od nje obetali spremembe klavnih razmer, vendar pa so ob dograditvi železnice Jesenice–Gorica prišle slabe povezave z notranjostjo sodnega okraja še bolj do izraza. In ne le to, propadati so začeli tudi kraji, ki so prej dobro živeli ob državni cesti (Ročinj): ker se je večina tovora preselila na železnico, so bili ob zaslužek tako prevozniki kot furmanske gostilne in tudi obrti, povezane s furmanstvom. Dovožne ceste do železniških postaj ali postajališč so bile slabe ali pa slabo speljane. Precej je bilo pritožb in ugovorov posameznih krajev, vse pa je končala prva svetovna vojna.

Sodni okraj Kanal je bil izrazito kmetijsko območje. Ob koncu 18. stoletja je bila v Kanalu sicer manufaktura platna, v začetku 19. stoletja pa manufaktura za predelavo svile, saj se je tudi ponekod na Kanalskem razširilo gojenje murv in sviloprejk. Ob koncu stoletja pa je zaradi bolezni sviloprejk in uvoza cenejše svile ta dejavnost propadla. Tako je razen v Kanalu in deloma Gorenji vasi, kjer je bilo nekaj obrti, kmetijstvo ostalo osnovna dejavnost prebivalstva tega sodnega okraja. Nekaj sprememb je prinesla gradnja železnice. V krajih ob trasi proge in njeni neposredni bližini se je povečalo število gostiln in obrtnikov, nekoliko bolj oddaljeni kraji pa so spet potegnili krajši konec. S prihodom železnice se je v nekaterih krajih Kanalskega začel razvijati turizem, kar je spet spodbudilo tožbe o slabih cestah in zahteve po boljših cestnih povezavah z železnico in s hribovitim delom okraja.

Na razmere v kmetijstvu so vplivale različne bo-

lezni rastlin in živine, pa tudi prihod železnice, ki je pripeljala cenejše blago in tako uničila predelavo ovčje volne in pridelavo lanu na Kanalske. Ob tem ne smemo pozabiti, da so učinki zemljiške odveze postajali vse bolj jasni. Največ uspeha so Kanalcji dosegli v sadjarstvu, pa tudi na tem področju so naravne katastrofe pustile sledove. Posledica vseh teh tegob je bilo izseljevanje v bližnja mesta, Evropo in tudi Ameriko. V zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja so se razmere nekoliko uredile. Velika ovira pri napredku je bila slaba izobraženost prebivalstva, ki ni znalo (ali pa zelo slabo) brati in pisati. Za zgled so bili posamezniki, ki so s svojim delom prepričevali kmete, kar pa je šlo zelo počasi. Kljub vsemu pa so se, sicer pozno, tudi na Kanalskem oblikovala kmetijska društva. Prvo tamkajšnje kmetijsko društvo je nastalo šele leta 1894, to je bilo Sadjarsko in vinogradniško društvo, ki je dejansko začelo delovati v letu 1895. V zadnjem desetletju 19. stoletja je začela delovati tudi posojilnica, pomembno vlogo je igrala zavarovalnica za govejo živino, v tem času so nastale tudi posamezne mlekarke in obrtne zadruge. Vse te organizacije in društva so se spopadale s podobnimi težavami: to je bilo počasno nastajanje, ki je včasih trajalo tudi nekaj let, nato hiter zagon in potem počasno usihanje. Temu se je ob prelomu stoletja pridružil še politični razkol, ki je večino teh organizacij razdelil na liberalni in klerikalni del.

Druga polovica monografije govori o kulturnih in političnih društvih. V tem delu monografije je avtor zelo nazorno prikazal, kako zelo je bilo v življenju nekega okoliša prepleteno gospodarsko, kulturno in politično delovanje in življenje. Ne le da so na vseh področjih nastopali isti posamezniki, tudi slaba infrastruktura in slaba izobraženost večine prebivalstva sta k počasnemu reagiranju prebivalstva dodala svoj del. Tudi na kulturnem in političnem področju opazimo že znano počasnost nastajanja posameznih društev in potem njihovo nihanje od navdušenja do počasnega propadanja. Marsikdaj je bilo posamezno društvo, zlasti kulturno, dobesedno odvisno od dveh ali treh posameznikov. Če so se ti umaknili, je društvo le še životarilo ali pa povsem zamrlo. Razvoj na področju kulturnih in političnih društev je šel skozi tri faze. Najprej je bilo treba prebivalce ozavestiti o tem, da so Slovenci (s tem so se ukvarjala tudi društva na gospodarskem področju), naslednja stopnja je bilo izobraževanje otrok in tudi odraslih (tudi tu so bila pomembna društva na gospodarskem področju in predvsem čitalnice), zadnja stopnja pa je zaznamovala uvedba splošne moške volilne pravice, ki je med političnimi društvi prinesla dokončen razcep na liberalce in klerikalce. Razvoj je tudi tu zaključila prva svetovna vojna.

Monografija torej prikazuje valovanje razvoja na gospodarskem, kulturnem in političnem področju nekega geografsko omejenega prostora zadnjih petdeset let pred prvo svetovno vojno. Odgovarja na

nekatera lokalna vprašanja na omenjenem območju, odpira pa tudi vrsto novih vprašanj, ki jih spodbujajo predvsem statistični podatki v prilogi.

Eva Holz

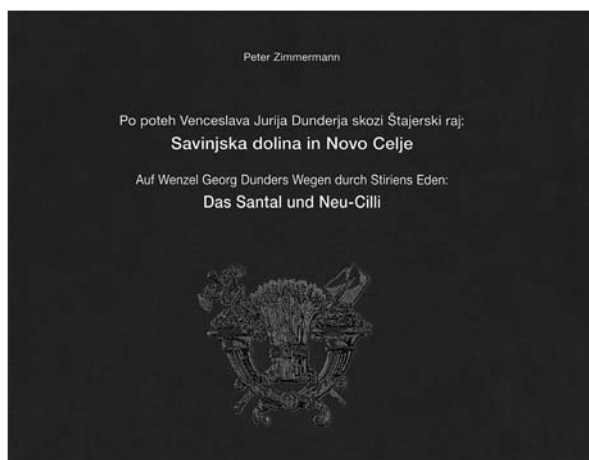
Peter Zimmermann in Venceslav Jurij Dunder: Štajerski raj. Savinjska dolina in Novo Celje na južnem Spodnjem Štajerskem. Žalec: Zavod za kulturo, šport in turizem, 2016, 538 strani.

Redko se zgodi, da sta pod strokovnim monografskim delom podpisana avtorja, katerih rojstvi sta med seboj oddaljeni skoraj 130 let, in da delo izide dosledno dvojezično, v nemščini in slovenščini. Zasluge za izid takšne monografije, ki domoznansko obravnava Savinjsko dolino tik pred zemljiško odvezo, ima naturalizirani Savinjčan z Bavarskega, prof. dr. Peter Zimmermann, mednarodno priznani strokovnjak s področja elektrotehnike ter povezovalec in kulturni ambasador svojih »dveh domovin« – Nemčije in Slovenije. Občina Žalec, ki ga šteje med svoje častne občane, je leta 2016 omogočila Zimmermannovo predelano izdajo razmeroma obsežne monografije Venceslava Jurija (Wenzla Georga) Dunderja z naslovom *Stiriens Eden: Das Santal und Neu-Cilli in der südlichen Untersteiermark*. Zanimive so okoliščine nastanka dela, ki je leta 1847 izšlo kot »prodajni prospekt« za Novo Celje, in sicer na pobudo tedanjega novoceljskega graščaka Josefa Ludwiga Hausmanna. Avtor knjige, vsestransko izobraženi in nadarjeni Dunder s Češkega, je bil doktor filozofije, upravitelj Hausmannovih posesti in med drugim tudi jezikovni mentor njegovi hčerki Fanny, ki velja za prvo slovensko pesnico.

Kot uvodoma navaja Peter Zimmermann, je Dunder z delom *Štajerski raj* postavil Savinjski dolini

in še posebej dvorcu Novo Celje neminljiv zgodovinsko-topografski spomenik. Ko je po več kot stoletju in pol zorela zamisel za ponovno izdajo knjige, je Zimmermann sicer razmišljal, da bi Dunderjevo delo preprosto izdal kot reprodukcijo, vendar so ga tehtni razlogi privedli do odločitve, da je besedilo smiselno predelati. Določene dele, ki bi bili v našem času težko razumljivi in zanimivi samo še za zgodovinarje, je izpustil ali opremil z ustreznimi pojasnili, drugje pa besedilo popravil in dopolnil. Z obsežnim dodatnim raziskovalnim delom je odpravil vsebinske pomanjkljivosti, posegel pa je tudi v izredno dolge in zavite stavčne konstrukcije. Pri preoblikovanju besedila je bila potrebna dodatna mera previdnosti. Avtor je moral namreč besedilo v veliki meri napisati na novo, pri čemer se je skušal držati jezika pozne romantike in zgodnjega realizma. Najmanj tako zahtevno nalogo je tako predstavljajal prevod novonastalega nemškega besedila v slovenščino, ki ga je priskrbel Janko Germadnik. Za ilustracijo predelane dvojezične izdaje so bile uporabljene vse upodobitve, ki jih najdemo v izvorniku in poznejših izdajah iz srede 19. stoletja, pri čemer so zgodovinska poglavja dopolnjena s slikami iz Vischerjeve *Knjige gradov* (1681), topografski opisi iz leta 1847 pa z motivi iz *Stare Kaiserjeve suite* (1825–1835). Žalska izdaja, ki jo glede na format, papir in oblikovanje lahko označimo kot luksuzno, je s tem dobila še dodaten vizualni učinek.

Knjigo sestavlja dvanajst poglavij, razdeljenih v podpoglavja, pri čemer gre pri zadnjem poglavju za Zimmermannovo obdelavo dveh Dunderjevih kratkih rokopisnih dodatkov, ki vsebujeta nekaj podatkov o dogajanju v letu 1847, že po oddaji besedila v tisk. Enajst tiskanih poglavij je naslovljenih takole: 1. Kratki zgodovina in topografija vojvodine Štajerske; 2. K zgodovini in topografiji gosposčin, združenih v Novo Celje; 3. Opis dvorca Novo Celje, gradiča Gozdni dvor, gospodstva Plevne ter pripadajočih uradnih, luksuznih, cerkvenih, gospodarskih in tovarniških poslopij; 4. Združene gosposčine Novo Celje v luči fevdalnega družbenega reda; 5. Versko in cerkveno življenje v Savinjski dolini; 6. Kmetijstvo združenih gosposčin Novo Celje; 7. Rudarstvo združenih gosposčin Novo Celje (podpoglavje Železnica je dodal P. Zimmermann); 8. Kmetijsko-industrijske panoge združenih gosposčin Novo Celje; 9. Okolica Novega Celja in panorama Savinjske doline; 10. Zdravilišča, terme, kopališča in mineralni vreli v okolici Novega Celja in 11. Pripovedke Savinjske doline. Kot ugotavlja Zimmermann, je Dunder v knjigi »celo z današnjega vidika v glavnem govoril resnico, čeprav je s svojimi hvalospevi pretiraval«. Marsikatero hvalo, dobronamerna in ciljno usmerjena pretiravanja je bilo zato treba spraviti v dimenzije, ki v večji meri ustrezajo realnosti. Dunderjev *Štajerski raj* je bil namreč otrok svojega časa, močno pogojen z reklamnim namenom nastanka. Poleg tega je treba upoštevati dejstvo, da je sicer vsestranski avtor pisal

knjigo v Novem Celju, daleč od kakšne večje knjižnice in v veliki naglici. Kar zadeva oris sodobnega stanja, se Venceslav Jurij Dunder na splošno vendarle razkrije kot dober poznavalec, pronicljiv opazovalec in vešč opisovalec.

Zimmermannova izdaja, izšla 169 let po Dunderjevi iz leta 1847, pomeni tako dragocen prispevek k poznavanju Spodnje Savinjske doline in njenega zaledja ob zatonu fevdalne in na pragu industrijske dobe. Brez avtorjevega in prevajalčevega zahtevnega

podviga bi Dunderjev *Štajerski raj* ostal samo še eno v vrsti težko dostopnih, domala pozabljenih domoznanskih del 19. stoletja, po katerih posegajo le redki poznavalci. Ti bodo zaradi znanstvene doslednosti morali sicer še vedno konzultirati tudi nemški izvirnik, slovenski prevod z ustrezno predelavo besedila pa nagovarja široko javnost, s čimer je bil dosežen njegov poglavitni namen.

Boris Golec